

रेडियोसित गासिएका ती दिन

मोदनाथ प्रश्रित

मैले रेडियो भन्ने शब्द २००६ साल जेठमा सुनेको हुँ । सातवर्षे कलिलो उमेरमा अनौठो खुल्लुली ल्याइदिएको थियो त्यसले । त्यस बेला मेरा बा, पण्डित घनश्याम पौडेल, अर्घाखाँची, खिदिमको हरिहर संस्कृत पाठशालाका अध्यापक हुनुहुन्थ्यो । उहाँ पाठशालाकै घरमा बस्नु हुन्थ्यो र म पनि उहाँकै साथमा बसेर पढ्थेँ ।

हामी बसेको ठाउँलाई ज्यामिरपाटा भनिन्थ्यो । त्यसभन्दा पल्लिरको घरलाई पल्लो ज्यामिरपाटा भनिन्थ्यो । एकदिन बाले हामीहरूसित भन्नुभो- “पल्लो ज्यामिरपाटाका कृष्ण गौतमले बाजा बजाएर गीत गाउने अचम्मको बाकस ल्याएका रहेछन् । एउटा सानो बाकस खोलेर त्यसभित्र कोदाको रोटी जस्तो चक्का राख्दा रहेछन् । तलतिरबाट एउटा साँचो घुमाइदिएपछि त्यो चक्का फन्फनी घुम्दो रहेछ । त्यसमा सानो सियो घुसारेर चक्कामाथि राखिदिनासाथ त्यस बाकसले धुमधामसित भयाम्भयाम् बाजा बजाएर गीत गाउन थाल्दोरहेछ । फोनबाजा भन्दा रहेछन् त्यसलाई । जिन्दगीमा क्या अचम्मको चीज देखियो आज !”

बाका ती अनौठा कुरा सुनेपछि मेरा मनमा कल्पनाका अनेक तरङ्ग नाचन थाले । त्यो फोनबाजा कस्तो रहेछ, हेर्न जान्छु भनेर म तुरुन्तै दगुर्न थालें । बाले भन्नुभो— “कृष्णले अहिले फोनबाजा थन्क्याइसकेका छन् । भरेसाँभ वरपरका सबै मान्छे बोलाएर त्यसका गीत सुनाउँछु भनेका छन् । भरे त्यो देख्न पनि पाइन्छ, र सुन्न पनि पाइन्छ भने अहिले नै किन दगुर्नु प्यो ?”

मेरो दिमागमा भने गँजडीका तरङ्गजस्तै फोनबाजावारे अनेक तरङ्ग तिर्मिराउन थाले । कतिखेर साँभ पर्ला र त्यो बाजा सुन्न पाइएला भनेर दिनभरि मनमा छटपटी र तिसना रहिरह्यो । पढ्ने बेलामा पुस्तकतिर पनि राम्रोसित ध्यान गएन । साँभ आठ बजेतिर कृष्ण गौतम र जनार्दन गौतम दुई भाइ लालटिन बालेर फोनबाजा बोकी बाकै कोठामा आइपुगे । कोठा ठूलै थियो । त्यहाँ थुप्रै मान्छे खचाखच भरिए । म त्यस बाजाको नजिकै बसेको थिएँ । कृष्ण गौतमले बाकस खोलेर चक्का राखी दम दिएर घुमाउन थाले । एकाएक त्यस बाकसले गीत घन्कायो:

लाहुरेको रेलिमै फेसनै राम्रो
रातो रुमाल रेलिमै खुकुरी भिरेको

फोनबाजाले गाएको त्यो गीत सबले तीनछक्क परेर सुने । त्यहाँ एकछिन निकै खल्वली चल्यो । सारु बुढाले भने— “यस बाकसभित्र सानासाना मान्छे बसेर गाउँछन् कि क्याहो ।” भुन्टेकी आमाले थपिन्— “यस्तो चीज त मान्छेले बनाएको हैन, यो पक्कै पनि भगवान्ले बनाएको होला ।” शिवहरि नामका एक विद्यार्थीले छक्क पर्दै भने— “यो जस्तो आश्चर्यको कुरा त संसारमा केही पनि छैन होला ।”

यी प्रतिक्रियाका जवाफस्वरूप कृष्ण गौतमले प्रस्टचाए— “यो त कुन आश्चर्यको चीज भयो र ? यसभन्दा भन् विचित्रको ‘रेडियो’ भन्ने चीज हुन्छ रे । त्यसले गीत गाउने, समाचार भन्ने, कथा कुथुङ्ग्री सुनाउने खेतीपाती गर्ने तरिका सिकाउने जस्ता अनगिन्ती काम गर्छ रे । मैले यो कुरा सुनेर रेडियो बाजा गोरखपुर बजारमा पाइन्छ कि भनी खुब खोजें तर कहाँ पाइएन । त्यो नपाएपछि फोनबाजा किनेर ल्याएको हुँ ।” त्यो कुरा सुनेपछि रेडियो भन्ने चीज कहाँ देख्न पाइएला भन्ने अर्को धुन मेरा दिमागमा नाचन थाल्यो । गोरखपुरमा नभेटिएको चीज अर्घाखाँचीको पहाडमा कसरी भेटिएला भन्ने सोचेर मलाई बडो नरमाइलो लाग्यो । त्यसपछि रेडियो भन्ने नाम जपेर र त्यसको चर्चा गरेर दुई वर्ष बिते ।

२००७ सालको राजनीतिक परिवर्तनको केही महिनापछि नेपाली काङ्ग्रेसका नेता काशीनाथ गौतम आफ्नो घर खिदिम आएका थिए । त्यस बेला उनले

लाउडस्पीकर ल्याएका रहेछन् । मान्छेले बोलेको सानो आवाजलाई गुञ्जाएर एक कोससम्म मिल्काउने त्यो ढ्वाङ्वाजा पनि उदेक लाग्दै थियो । त्यस ढ्वाङ्वाट भाषण सुनेका केही विद्यार्थी साँभूपख काशीनाथसित सँगसँगै नारा लगाउँदै उनको घरमा पुगेछन् । उनले रेडियो भन्ने 'जन्तु' पनि ल्याएर घरमा राखेका रहेछन् । दुई वर्षदेखि चर्चामा रहेको त्यो बाजा देखे र सुन्ने मौका पाइहाले मेरा साथीहरूले । फर्केपछि उनीहरूले रेडियोको अनुहार कस्तो हुँदोरहेछ, र त्यसले के के कुरा गर्दोरहेछ भनेर दुई घण्टासम्म बखान गरिरहे । जुलुससित काशीनाथका घर नगएकोमा मलाई ज्यादै पछुतो लाग्यो । भाषण गर्दा उनले भोलिको जुलुस र सभा पारिको गाउँमा हुने कुरा बताएका थिए । मलाई शङ्का लाग्यो, कतै उनी बिहानै उठेर रेडियो समेत साथै लिई पारिको गाउँमा जाने त हैनन् ? फेरि उनी रेडियो लिएर घर फर्केनन् भने मैले त त्यो अचम्मको चीज देख्नै नपाउने भएँ भन्ने सुनाले मलाई रातभरि निद्रै लागेन । बिहान घाम नभुल्कँदै उठेर मुख धोई छिटोछिटो काशीनाथका घरतिर हिँडे म । घर पुग्दा उनी पनि उठेर पाहुनाहरूसित गफगाफ गर्दैरहेछन् ।

मसँगै अरू केही साथीहरू पनि थिए । मैले भनैँ— “दाइ, हामी त रेडियो बाजा हेर्न र सुन्न आएका हौं । लौ, हामीलाई पनि देखाइदिनोस् ।” उनले हामीलाई माथिल्लो तलाको बैठक कोठामा लगेर एउटा बाक्स देखाउँदै भने— “यही हो रेडियो भनेको । यसको तार ब्याट्रीमा जोडेर स्वीच खोलेपछि यो बोल्न थाल्नेछ ।” उनले ब्याट्रीमा तार जोडेर रेडियोमा टाँसिएको एउटा फुडिल्को घुमाएर किटक्क पारे । अनि अर्को फुडिल्को घुमाएपछि रेडियो ‘घ्यार घ्यार घुईयाँ’ गर्न थाल्यो । त्यहाँभित्र बाजा बज्नु थाले । कति खेर हिन्दी र कतिखेर कुन्नि कुन कुन भाषामा त्यसले कुरा गर्न थाल्यो । अनि एकछिन फेरि बाजा बजाएर भन्यो— “अब नेपालीमा समाचार सुन्नुहोस् ।”

अनि काशीनाथले भने— “अहिले तिमीहरू जाओ । शनिवार साँभू *बाल कार्यक्रम* आउँछ, त्यो रमाइलो हुन्छ, सुन्न आउनु ।” हामीलाई केही बेर त्यहीं बसेर सुन्न मन लागेको थियो तर उनले नै जाओ भनेकाले हामी केही खिन्न भएर हिडचौँ । त्यो दिन सोमबार रहेछ । पाँच दिनपछि बल्ल आउने शनिवार पर्खन हामीलाई उत्पात सकस पन्यो । त्यसबीचमा काशीनाथ जिल्लाका विभिन्न गाउँ घुमेर आइपुगे । शनिवार पनि आयो र हामी फेरि गएर रेडियोको *बाल कार्यक्रम* निकै रमाएर सुन्यौँ । नदेख्दासम्म अचम्मै लागेको रेडियो देखेर दुई पटक सुनेपछि साधारण कुरा जस्तै लाग्न थाल्यो ।

पछि हामीले थाहा पायौं— इटालीका वैज्ञानिक मार्कोनीले वि.सं. १९५२ मा नै रेडियोको आविष्कार गरेका रहेछन् । तर हामीले भने त्यसको ५६ वर्षपछि मात्र रेडियो देख्न र सुन्न पायौं । त्यसको पनि पाँचछ वर्षपछि मात्र जिल्लाका दुईचार जना ठूला ठालहरूले घरमा राखेर सुन्न थालेका हुन् । त्यस बेला रेडियो राख्नु ठूलो सानको कुरा थियो ।

त्यस रेडियोको आकार बाकसजत्रै थियो । ब्याट्री पनि निकै ठूलो र गहुँझो हुन्थ्यो । ती दुवै चीज बोकेर यताउति सार्न पनि अप्ठेरै हुन्थ्यो । गाउँका सर्वसाधारण मान्छेले रेडियो ल्याएर घरमा राख्ने आँट गर्न सक्तैनथे । तर म सोचें— “पढाइ पूरा गरेर केही पैसा कमाएपछि एउटा रेडियो त किन्नै पर्ला ।”

त्यसपछि पनि धेरै वर्ष बिते । २०१५ सालमा म खिदिमको पढाइ सकेर बनारस पढ्न गएँ । त्यस बेला रेडियोको आकार घटेर अलि सानो भइसकेको थियो । त्यसमा टर्चलाइटका चारपाँचओटा ब्याट्री राखेर काँधमा भिरी बनारसी मान्छेहरू फुर्ति देखाउँदै हिँड्न थालिसकेका थिए । तर आर्थिक स्थिति निकै नाजुक हुनाले मैले त्यस बेला रेडियो किन्ने आँटै गर्न सकेको थिइनँ । बनारसमा एकजना प्राविधिक साथीले टेलिफोनको पुरानो रिसिभर कानमा राखी त्यसको तारलाई फलामे छडमा बाँधेर स्थानीय रेडियो सुन्ने बनाएका थिए । मैले केही महिना त्यसैबाट समाचार सुनेर रेडियोको तिस्रना मेट्ने प्रयास गरेको थिएँ ।

२०२२ सालमा पत्रकारको जागिरमा लागेपछि बल्ल मैले निकै प्रयत्न गरेर पैसा जुटाई जापानी ‘नेशनल पानासोनिक’ रेडियो किनेँ । त्यो काँधमा भिर्दा निकै आनन्दको अनुभव भएको थियो । पत्रकार भएपछि रेडियो नभै नहुनाले मात्र त्यस बेला मैले बडो मुस्किलले किनेको हुँ । रेडियो किनेको चार वर्षपछि पञ्चायती सरकारले मलाई पक्की राजकाज मुद्दामा जेल हाल्यो । त्यही रेडियो पनि सुन्न पाइएन । जेलबाट निस्केपछि प्रशासनले फेरि पक्डने नियत देखाएकोले मलाई प्रवासमा बसेर काम गर्न पुष्पलालले बनारस बोलाउनु भयो । त्यस बेला विदेशी सामान भारततिर लैजान पाइन्नथ्यो । उता जाने खर्च पनि चाहिएकाले त्यो रेडियो बेचिदिएँ । प्रवासमा बस्दा मैले भारु एकसय पच्चीस रूपियाँ पर्ने ‘बुस’ रेडियो राखेको थिएँ । त्यो अलि भद्दा खालको थियो र यताउति लिएर जान सकिन्नथ्यो ।

२०३४ मा हामीले नेपालभित्रै बसेर भूमिगत रूपमा पार्टी सङ्गठन गर्ने निर्णय गरी भारत छोड्यौं । म रूपन्देही र कपिलवस्तुमा बसी काम गर्दा समाचार सुन्ने समस्या देखेर एकजना साथीले गोजीमा राख्न सकिने खालको नेशनल पानासोनिक ट्राञ्जिस्टर दिनुभयो । मैले चार वर्ष जति त्यही रेडियो

चलाएँ । पछि त्यो रेडियो बिग्रयो । अर्का भूमिगत साथीको एक व्याण्डको सानो रेडियो पनि बिग्रेको रहेछ । २०३७ को असारमा म पार्टीका पत्रपत्रिका छाप्न बनारस जाँदा ती दुवै रेडियो लगेर मर्मत गराएँ । तर पत्रिका लिएर फर्कदा रूपन्देहीमा हामी पक्राउ पर्‍यो । हाम्रा सबै सामान बाहिर राखेर प्रहरीले हामीलाई भैरहवा थानामा थुन्यो । मेरो साथमा रहेको थुप्रै औषधि, मेरा उपन्यासका दुईओटा मूल प्रति, छापिएका पत्रपत्रिकाका साथै ती दुवै रेडियो डिएस्पी कार्यालय, भैरहवाले दम्पच पारिदियो । त्यस बेला जेलभित्र राजबन्दीहरूलाई रेडियो राख्न छुट थियो तर मैले बिना रेडियो करिब चार वर्ष बिताएँ । पछि एकजना साथीले एउटा साधारण भारतीय रेडियो ल्याई दिनुभएकोले पछिल्ला तीनचार वर्ष सुन्न पाएँ ।

म जेलबाट निस्केपछि मेरा मित्र ध्रुव भट्टराईले क्यासेट प्लेयरसहितको जापानी रेडियो किनिदिनु भयो । चार वर्षपछि मेरा कोठाका भ्यालको ग्रील बङ्ग्याएर चोरले त्यो रेडियो पनि उडाइदियो । त्यसपछि २०५५ सालमा मात्र मैले क्यासेट प्लेयरसहितको अलि राम्रो रेडियो किन्न सकें । म अहिले क्यासेट र समाचार त्यसैमा सुन्ने गर्छु । मित्र राष्ट्र चीनले इलेक्ट्रोनिक सामान निकै सस्तो बनाएकाले अचेल प्रभात भ्रमणमा निस्कँदा सानो सस्तो ट्रान्जिस्टर हातमा लिएर हिँड्ने गरेको छु । वर्तमान युगमा मानिसको निम्ति रेडियो नभइनुहुने साथी बन्न पुगेको छ । अहिले रेडियो निकै सस्तिएको पनि छ तर पनि सबै जनाको हातमा अबै पुग्न सकेको छैन । अचेल दुईतीन दिन मात्र रेडियो सुन्न नपाउँदा आफू लाटो भएको अनुभव हुन्छ । हामीलाई रेडियोको अम्मल नै लागेको छ । बिना रेडियो अब हामी चैनसित बाँच्न पनि सक्दैनौं । संस्कारमा कति अन्तर परिसक्यो केवल आधा शताब्दीमा !